

ПРОБЛЕМИ И ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА СЕКТОР „РИБАРСТВО И АКВАКУЛТУРА“ В БЪЛГАРИЯ

Ас. д-р Илияна Кръстева, i.krasteva@uni-svishtov.bg
Катедра „Аграрна икономика“
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов

Резюме: Сектор „Рибарство и аквакултура“ има важно значение не само за българското земеделие, но за националната икономика като цяло. Този отрасъл способства за опазване на околната среда, защитава биоразнообразието на водните екосистеми в България, подпомага възстановяването и поддържането на запасите на ценни видове риба в естествените водоеми и устойчивото развитие на аквакултурите. Този важен стопански сектор има все още неизползван потенциал за развитие и създаване на допълнителни работни места, който придобива все по-голямо значение поради стремежа на съвременните потребители към здравословно хранене и растящото търсене на риба и аквакултури.

Ключови думи: аквакултури, сектор „Рибарство“, риба и рибни продукти, обща политика в областта на рибарството

JEL: Q22

PROBLEMS AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE FISHERIES AND AQUACULTURE SECTOR IN BULGARIA

Assist. Prof. Iliyana Krasteva, PhD, i.krasteva@uni-svishtov.bg
Department of Agrarian Economics
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Abstract: The „Fisheries and Aquaculture“ sector is important not only in Bulgarian agriculture but also in the national economy as a whole. This sector contributes to protecting the environment, protecting biodiversity in aquatic ecosystems in Bulgaria, supporting the restoration and maintenance of valuable fish stocks in natural ponds and sustainable aquaculture development. This important business sector has still untapped potential for developing and creating additional jobs that are becoming more and more important in today's consumers' pursuit of healthy eating and the growing demand for fish and aquaculture.

Key words: Aquaculture, Fisheries Sector, fish and fishery products, Common Fisheries Policy

JEL: Q22

ПРОБЛЕМИ И ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА СЕКТОР „РИБАРСТВО И АКВАКУЛТУРА“ В БЪЛГАРИЯ

Ас. д-р Илияна Кръстева, i.krasteva@uni-svishtov.bg
Катедра „Аграрна икономика“
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ - Свищов

Въведение

Основната **цел** на статията е да се проследи състоянието и тенденциите на сектор „Рибарство и аквакултура“ в нашата страна, като се очертаят перспективите за развитие.

За постигане на така дефинираната цел е необходимо решаването на следните конкретни **задачи**:

- ✓ Разкриване на състоянието на сектор „Рибарство и аквакултура“;
- ✓ Очертаване на тенденциите в производството, улова, вноса и износа на риба и други водни организми за периода 2012–2016 г.;
- ✓ Идентифициране на възможностите и перспективите за развитие пред сектор „Рибарство и аквакултура“.

Сектор „Рибарство и аквакултура“ предоставя нови възможности за създаване на икономически ниши, ефективно използване на наличните ресурси, същевременно подпомага развитието на местната икономика, като осигурява заетост и доходи на населението.

1. Характеристика и потенциал за развитие на сектор „Рибарство и аквакултура“ в България

Сектор „Рибарство“ обхваща всички дейности по улова, производството, преработката и маркетинга на продукти от улов и аквакултура. Аквакултурата е подсектор на сектор „Рибарство“ (Многогодишен национален стратегически план за аквакултурите в Република България (2014-2020), 2014, стр. 8).

„Аквакултурата представлява дейност, която има за цел размножаването и отглеждането на различни водни организми. Неин обект са широк спектър от растения и животни, които се различават не само по своята биология, но и по местообитанието си и средата, в която се отглеждат – океани, морета, реки, езера, блата, изкуствени водоеми и различен тип съоръжения. Независимо от това разнообразие, при всички съществува един обединяващ елемент – водата като жизнена среда. В световен мащаб обект на отглеждане са над 150 вида водни организми, сред които има представители както на животинския, така и на растителния свят. Най-многобройни са рибите – морски и сладководни, мидите, ракообразни и различни водни растения. За обект на аквакултурата се считат и някои земноводни от рода на жаби, костенурки и крокодили, при които определени етапи от развитието задължително се извършват във водна среда“ (Практически наръчник. Малка ферма за аквакултура. Как да започнем дейност в сектор дребномащабен риболов, 2017, стр. 5).

Аквакултурата поставя своето начало от древен Китай, където още преди 3000 години са отглеждани аквариумни рибки, но като стопански отрасъл рибовъдството датира отпреди приблизително 2400 години. Счита се, че от Китай тази дейност преминава в страните, разположени около Средиземноморието. За много народи аквапроизводството е било начин на живот, свързан с управлението на водните ресурси и със социално-икономическото развитие на различни области. Аквакултурата се превръща в един от подотраслите на селското стопанство, който се развива с бързи темпове, играе важна роля за икономическото развитие на различните региони в света, но и служи за изхранването на човечеството (Доклад систематизиране на данни за сектор „Рибарство“, 2015, стр. 7).

Отношенията, свързани със собствеността, организацията, управлението, ползването и опазването на рибните ресурси във водите на Република България, търговията с риба и други водни организми са подробно представени в специален Закон за рибарството и аквакултурите (Закон за рибарството и аквакултурите, 2001). Законът има за цел да осигури: устойчиво развитие на рибните ресурси, възстановяване и опазване на биологичното равновесие и обогатяване на разнообразието на рибните ресурси във водните екосистеми; развитие на стопанския и любителския риболов и аквакултурите; прилагане на правилата за отговорен риболов и повишаване потреблението на риба и рибни продукти в страната.

Сектор „Рибарството и аквакултура“ има специфична позиция и роля, както за аграрния отрасъл, така и за националната икономика. Подсекторът е относително малък, но въпреки това осигурява висока работна заетост на регионално равнище, особено в крайбрежните райони, където заема значителен дял в местните икономики (Многогодишен национален стратегически план за аквакултурите в Република България (2014-2020), 2014, стр. 46). Относителният дял като принос в икономиката е по-малък от 0.5% от БВП¹.

Консумирането на риба е част от културната традиция на много хора, но тя има и съществено значение за здравословното хранене – рибата е богат източник на белтъчини, мастни киселини и витамини. Водните растения от своя страна, също са важен ресурс за аквакултурите, тъй като те осигуряват както храна и поминък, така също имат и важно промишлено значение (Динков, 2014, стр. 124).

Рибарството и аквакултурата като цяло заемат много специфично и съществено място в живота и бита на българското население и това трябва да се има предвид при изграждане на националната структурна политика и стратегия за развитие на аграрния сектор. Секторът по рибарство е много важен за повечето хора заселили се по Черноморския район и по крайбрежието на р. Дунав, тъй като в тези региони то се явява средство за препитание. През XIX в. и първата половина на XX в. рибарството е било добре развито в някои по-големи реки като р. Марица и р. Искър (Доклад систематизиране на данни за сектор „Рибарство“, 2015, стр. 4).

Основните проблеми на подсектора се дължат на (Многогодишен национален стратегически план за аквакултурите в Република България (2014-2020), 2014, стр. 46-47):

- ✓ Ограничен достъп до финансови ресурси;

¹ По данни от Междинна оценка на Оперативна програма за развитие на подсектор „Рибарство“ на Република България (2007–2013 г.) Окончателен доклад.

- ✓ Недостатъчно оборудване и стари производствени инсталации;
- ✓ Незадоволителна инфраструктура;
- ✓ Недостатъчно използване на научните достижения и новите технологии в подсектора;
- ✓ Разпръсната законова уредба, различни отговорни институции, несъвместени процедури;
- ✓ Неуредена възможност за дългосрочно ползване на водните обекти – този проблем създава несигурност у операторите и не стимулира инвестициите;
- ✓ Раздробеност на подсектора – основните оператори са микро и малки фирми, в редки случаи средни предприятия;
- ✓ Липса на силни обединения на производителите и браншови организации, които да са в състояние да подпомагат дейността на своите членове;
- ✓ Застаряваща работна сила – средната възраст на заетите в подсектора има трайна тенденция към повишение;
- ✓ Липса на единна и систематизирана информация за подсектора – към момента информация за дейности в подсектор „Аквакултура” се набира от редица институции (ИАРА, БАБХ, Агенция Митници, НСИ и т.н.). Идентифицирана е липсата на единна база за набиране и обработка на икономически данни, както и необходимостта от осигуряване на надеждни източници за доставянето им. Това не позволява изработването на секторен анализ с достатъчно дълъг времеви диапазон, който да осигурява разработването на надеждна прогноза и изводи за развитието на подсектора;
- ✓ Липса на структуриран пазар на подсектора – няма действаща борса за продуктите на подсектора;
- ✓ Неэффективен контрол от страна на държавата и липса на проследяемост на продукцията от подсектора;
- ✓ Липса на квалифицирана работна сила, стимули за усвояване на професионални умения;
- ✓ Традиционно ниската консумация на риба и рибни продукти на глава от населението.

Аквакултурата притежава потенциал за създаване на допълнителна заетост и икономически растеж, като с помощта на структурните мерки на ЕК ще може да се доближи до останалите подсектори на отрасъл селско, горско и рибно стопанство. Предвид необходимостта от реструктуриране на фермите към повишаване на производствения капацитет и диверсификация с видове подходящи за преработка и експорт, средствата които са необходими за тези дейности са значителни и ще бъдат осигурени от Европейски фонд за морско дело и рибарство. Нереализиран потенциал за икономическо развитие е наличен преди всичко в развиването на морска (производство на соленоводни видове риба), студенолюбива сладководна аквакултура, и експортно ориентирани и подходящи за преработка видове от топлолюбивата аквакултура (Многогодишен национален стратегически план за аквакултурите в Република България (2014-2020), 2014, стр. 51).

За разкриване на потенциала за развитие на сектор „Рибарство и аквакултура“ могат да бъдат анализирани силните/слабите страни, както и възможностите и

заплахите на сектора (SWOT анализ) (Многогодишен национален стратегически план за аквакултурите в Република България (2014-2020), 2014, стр. 67).

Като **силна страна на сектора** в България може да бъде посочен един от най-големите и световни пазари на риба и водни организми, а именно този на ЕК с над 12 млн. тона консумация и оборот от над 55 млрд. евро годишно. Секторът притежава дългогодишни традиции за култивиране на риба, стартирали още в края на 19-век. Определеното от ИАРА като традиционно за България развъждане на шаранови и пъстървови видове, е достатъчно развито, като е обезпечено с материален, ресурсен, научен и човешки потенциал. Основна предпоставка за устойчиво и ускорено развитие на сектора са наличието на многобройни водоеми, развита хидрографска мрежа и акватория на Черно Море.

Положителната тенденция за повишаване на консумацията на риба от потребителите в България, следва да бъде използвана от родните ферми за генериране на производствен и устойчив растеж. Отрицателното търговско салдо на Европейския Съюз спрямо трети страни, както и намаляването на риболова, трябва да бъде компенсирани с производство на висококачествени продукти от аквакултура, което е и предпоставка за развитие на производството.

Като **слаба страна на сектора** се откроява недостатъчната конкурентоспособност на българските компании, спрямо производители от Централна Европа и трети страни. Иновациите и перспективните технологии все още са слабо застъпени, а производството на соленоводни видове риба липсва. Наличието на малки ферми, с ниски по обем производства и без съществена ликвидност за осъществяване на инвестиции и оперативни разходи, може да бъде преодоляно само с мерки насочени към структуриране на пазара. Понастоящем една малка част от българските фирми са способни да се противопоставят като ценови равнища и качество на европейските компании и то само в отделни сегменти на аквакултурата.

Въпреки че България е морска държава, годишната консумация на риба и черупчести остава ниска. Тенденцията за покачване на равнището на консумация, както и припознаването на рибата като здравословен и диетичен продукт все още е далеч под средния за ЕС – 23,3 кг. на човек годишно (източник FAO 2007 г.).

Мястото на българските компании на международните пазари не е свързано със завоювани експортни позиции, както и не са идентифицирани конкретни пазарни ниши, в които да бъдат експортирани продукти от аквакултура. Причината е в липсата на организирано участие в международни изложения, както и производство, което не е адаптирано към консуматорските предпочитания и очаквания на потребителите.

Заплахите, свързани с фирмите в сектора са свързани с все още продължаващата икономическа рецесия в национален и световен мащаб. И докато в Централна и Западна Европа има признаци на възстановяване, произтичащите от кризата последствия са изразени в намаляване на продажните цени на продукцията поради производствена конкуренция от ЕС и трети страни, все по-трудния достъп до капиталови пазари и спад на покупателната способност на консуматорите. Пред българските производители стои риска от промяната на предпочитанията на потребителите към ниско-бюджетни импортни продукти, или алтернативната подмяна на рибата с пилешко месо. Казусът следва да бъде уреден на

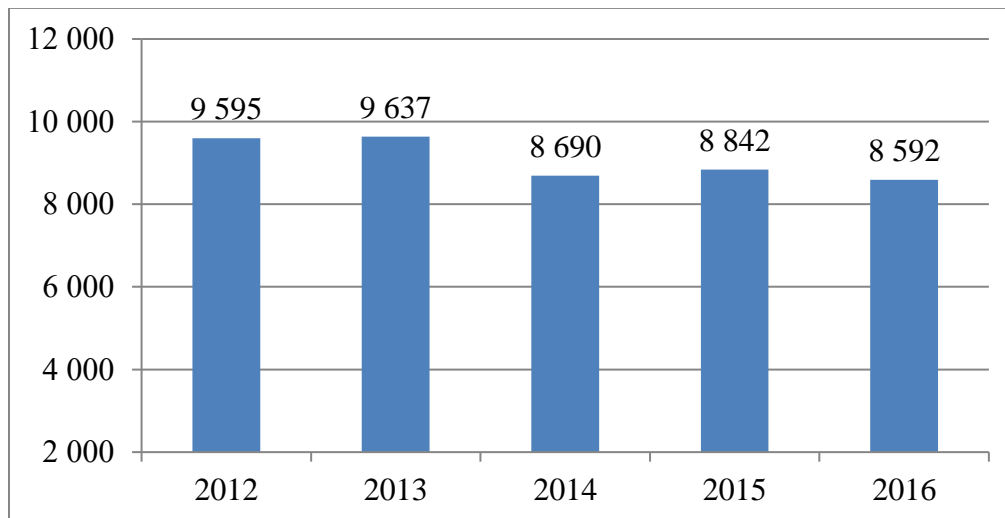
институционално ниво, като се вземат предвид мотивите на всички заинтересовани страни.

Възможностите пред операторите на стопанства в България за устойчиво развитие на сектора са както следва: опазване на биологичното разнообразие, въвеждане на иновативни, перспективни и устойчиви практики и технологии, повишаване на професионалните умения на заетите в сектор аквакултура, посредством учение през целия живот, участия в международни изложения и др.

Пакетът от мерки за насърчаване развитието на аквакултурата, трябва да бъде прилаган в цялост, като всяка една от дейностите, следва да бъде осъществявана съвместно от бранша, администрацията и неправителствените организации. Увеличаването на производствения капацитет, задължително трябва да бъде съчетано с промотиране на продукцията на реални пазари, както и да бъде реализирано, чрез внедряване на иновативни и перспективни технологии за култивиране на експортно ориентирани и подходящи за преработка видове.

2. Стопанско значение на сектор „Рибарство и аквакултура“

По данни на Изпълнителната агенция по рибарство и аквакултури (ИАРА), през 2016 г. общият улов на риба и други водни организми от стопански риболов в страната намалява с 2,8% в сравнение с 2015 г. Общият улов възлиза на 8 592,2 тона, от които 8 540 тона – в Черно море и 52,21 тона – в река Дунав. В сравнение с 2015 г. се отчита спад на уловите както в Черно море, така и в река Дунав (вж. Фигура 1.) (Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, (Аграрен доклад), 2017, стр. 200).

Фигура 1. Общ улов на риба и други водни организми в страната, тона
Източник: ИАРА

Общото количество уловени морски видове риби през 2016 г. е в размер на 4 473,93 тона, с 16,26 тона по-малко спрямо 2015 г. Най-значим е уловът на риба от вида цаца /триционана, копърка/ (*Sprattus sprattus sulinus*), който възлиза на 2 289,98

тона – с 30,6% по-малко в сравнение с предходната година. От съществено значение са и уловите на останалите черноморски видове риба, като барбуня - 874,48 тона, лефер – 710,43 тона, сафрид– 166,51 тона и попчета – 63,70 тона (вж. Таблица 2.) (Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, (Аграрен доклад), 2017, стр. 201).

Таблица 2.

Общ улов на риба и други водни организми в страната по водни басейни, тона

	2014	2015	2016	Изменение 2016/2015
Улов в Черно море - общо, в т. ч.:	8 546,7	8 745,2	8 540,0	-2,3%
- морски видове риби	3 713,7	4 490,2	4 473,9	-0,4%
- проходни риби, карагъоз	20,5	17,7	15,6	-11,7%
- рапани, миди и скариди	4 812,5	4 237,3	4 050,5	-4,4%
Улов в река Дунав - общо, в т. ч.:	142,8	96,96	52,21	-46,2%
- сладководна риба	140,4	85,6	50,2	41,3%
- проходни риби, карагъоз	1,6	0,6	1,1	73,4%
- езерен рак и други	0,0	10,7	0,9	-92,0%
Общ улов на риба и др. водни организми	8 689,5	8 842,1	8 592,2	-2,8%

Източник: ИАРА

Ако направим сравнение с предходната година, при улова на рапани, заемаш главен дял от улова на водни организми в Черно море (85% през 2016 г.), ще забележим намаление от 16,4%. Едновременно с това, уловът на пясъчна мида се увеличава близо пет пъти, достигайки 586 тона, а този на черна морска мида – над два пъти, до 41,6 тона. През 2016 г. уловът на проходни видове риба (карагъоз) в Черно море е в размер 15,59 тона, което е с 12% по-малко спрямо предходната година.

Уловът в река Дунав през 2016 г. намалява с 46,2% спрямо предходната година. Общото количество е в размер на 52,2 тона, в т.ч. сладководна риба – 50,2 тона, проходни риби (карагъоз) – 1,1 тона.

Най-много количества уловена риба се наблюдава при шарана – 8,63 тона, пъстрия толстолоб – 6,73 тона, бяла мряна - 6,70 тона, сребриста каракуда – 6,05 тона и европейски сом – 4,68 тона. В сравнение с предходната година, при повечето стопански видове сладководна риба се забелязва намаление на уловените количества, например уловите от морунаж – с 53,3%, бял амур – с 52,5%, платика – с 48,6%, пъстър толстолоб – с 41,7%, шаран – с 32,3%, следвани от бяла мряна – с 27,1% и европейски сом – с 20,8%. Единствено уловът на проходни риби (карагъоз, дунавска скумрия) в река Дунав нараства на годишна база с внушителните 73,4%, до 1,12 тона.

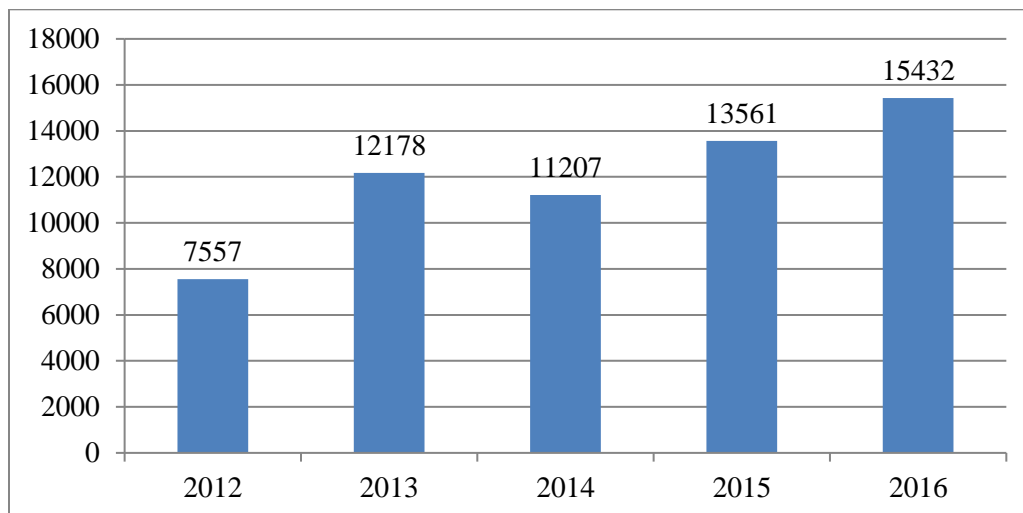
По данни на ИАРА, към 31.05.2017 г. отчетеният общ стопански улов на риба и други водни организми възлиза на 3 098 тона - с около 9% повече в сравнение с първите пет месеца на 2016 г. В рамките на периода, уловът в Черно море е в размер на 3 085 тона, а този в река Дунав – близо 13 тона, съответно с 9,2% повече и с 44% по-малко спрямо същия период на предходната година.

По данни на ИАРА, общият брой на активните рибовъдни стопанства към края на 2016 г. е 683, при 611 броя година по-рано, като 650 са за сладководни аквакултури, а 33 – за морски аквакултури.

По отношение на забраната за извършване на стопански риболов във вътрешните водоеми на страната, която влезе в сила от м. август 2012 г., и свързаната с това пререгистрация, се наблюдава нарастване броят на активните регистрирани производители на аквакултури. Отчетено е производство на видове риби, които са прилов в екстензивните и полуинтензивни топловодни стопанства, като платика, уклея, сребриста каракуда, речен костур, червеноперка. Но те не са обект на целенасочено развъждане и отглеждане в аквакултурното производство.

През 2016 г. общото производство на аквакултури (зарибителен материал, риба и други водни организми за консумация) в специализираните рибовъдни стопанства възлиза на 15 432,40 тона - с 13,8% повече спрямо предходната година, като се забелязва нарастване както при производството на зарибителен материал, така и при това на риба за консумация (вж. Фигура 2.) (Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, (Аграрен доклад), 2017, стр. 206).

Общо отчетено производство на зарибителен материал в рибовъдните стопанства през 2016 г. е 3 048,3 тона. Това представлява ръст от 13,6% спрямо 2015 година, главно в резултат на увеличеното производство на зарибителен материал от три от основните видове риби, отглеждани в рибовъдните стопанства, а именно: дъгова пъстърва – до 1 569,7 т., шаран – до 544,1 т. и пъстър толстолоб – до 310,8 т.

Фигура 2. Производство на риба и други организми в специализирани рибовъдни стопанства за периода 2012–2016 г., тона

Източник: ИАРА

През 2016 г. производството на риба и други водни организми за консумация нараства с 13,9% на годишна база, достигайки 12 384,1 тона.

Обикновено, производството за консумация на риби от видовете дъгова пъстърва, шаран и пъстър толстолоб е най-много. Спрямо 2015 година се наблюдава увеличаване на производството на дъгова пъстърва (с 33%) и шаран (с около 18%), докато това на пъстрия толстолоб намалява (с 4%).

Съществено увеличение бележи производството на речната (балканска пъстърва) – със 109,4%, африкански сом – с 89,3% и сом – със 79%. В сравнение с 2015 г. се отчита забележителен спад в производството за консумация на канален американски сом – с 88,2%, черен амур – със 73,1%, сибирска есетра – с 50,3% и бял толстолоб – с 50,1%.

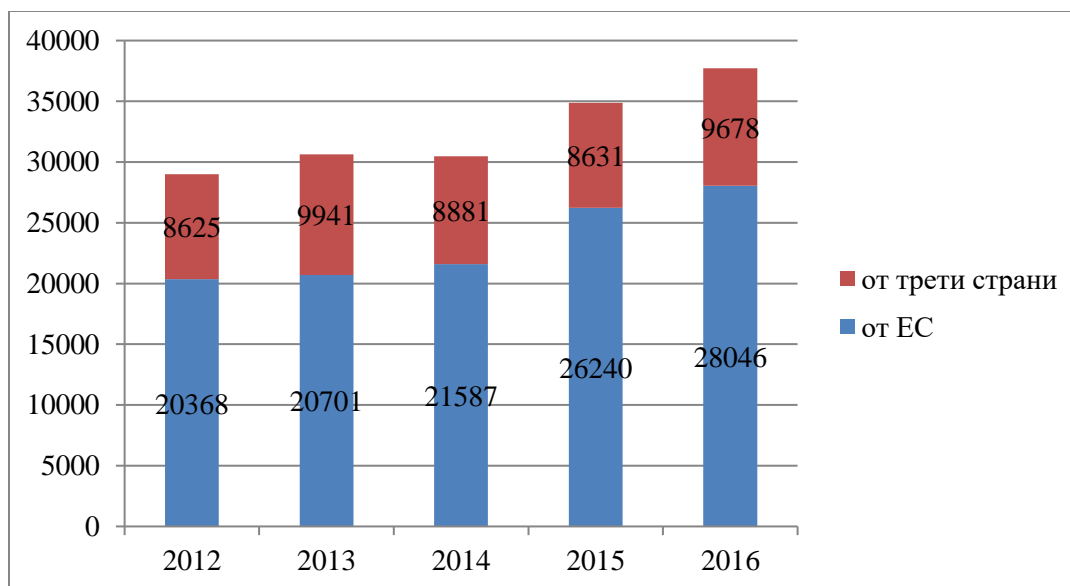
Черната морска мида е една от най-важните морски аквакултури, отглеждани в крайбрежните акватории на страната. През 2016 г. нейното производство за консумация се увеличава с 8,4% спрямо 2015 година, като достига 3 376,3 тона. През 2017 г. се очаква увеличаване на броя на рибовъдните стопанства и съответно производството на аквакултури, за което благоприятстват изграждането на нови, високо модернизирани производствени мощности с подкрепата на Оперативната програма за развитие на сектор „Рибарство”.

По предварителни данни на НСИ, през 2016 г. в страната са внесени общо 37 724 тона риба и рибни продукти, в т.ч. 32 886 тона риба, филета, ракообразни и мекотели (живи, пресни, охладени, замразени или сушени и др.) и 4 838 тона преработени рибни продукти. Общият внос на риба и рибни продукти нараства с около 8% на годишна база, като се отчита увеличение на вноса както на риба, филета, ракообразни и мекотели, така и на преработените продукти (вж. Фигура 3.) (Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, (Аграрен доклад), 2017, стр. 207).

Над 74% от общо внесените количества риба и рибни продукти през 2016 г. са от държави-членки на ЕС. Доставкаите от Съюза нарастват с около 7% в сравнение с предходната година, възлизайки на 28 046 тона. Най-много количества са доставени от Испания (4,8 хил. тона), Румъния (4,6 хил. тона), Нидерландия (3,5 хил. тона), Дания (2,4 хил. тона), Гърция (1,7 хил. тона), Полша (1,7 хил. тона) и Обединено кралство (1,6 хил. тона).

Вносът на риба и рибни продукти от трети страни бележи ръст от 12% на годишна база, до 9 678 тона. Най-съществен е вносът от Канада (1,6 хил. тона), Мароко (1,1 хил. тона), Виетнам (0,9 хил. тона) и Китай (0,8 хил. тона). В сравнение с предходната година, общият внос на риба, филета, ракообразни и мекотели (живи, пресни, охладени, замразени или сушени и др.) през 2016 г. нараства с 6,2%, достигайки 32 886 тона.

Замразената риба заема повече от половината от общия внос на риба и рибни продукти. През 2016 г. вносът замразена риба, с изкл. на филета, остава около нивото от предходната година и възлиза на 18 896 тона. Подобно на предходни години, най-значителен е вносът на замразена скумрия, който намалява с 5,1% в сравнение с 2015 г., до 11 338 тона. Внесени са и сравнително големи количества замразена риба от следните видове: сьомга – 660 тона; сардини – 1 130 тона; херинга – 535 тона; мерлуза – 923 тона; акула – 273 тона; пъстървови – 200 тона и сафрид – 306 тона.

Фигура 3. Внос на риба и рибни продукти от ЕС и трети страни, тона
Източник: НСИ, * предварителни данни

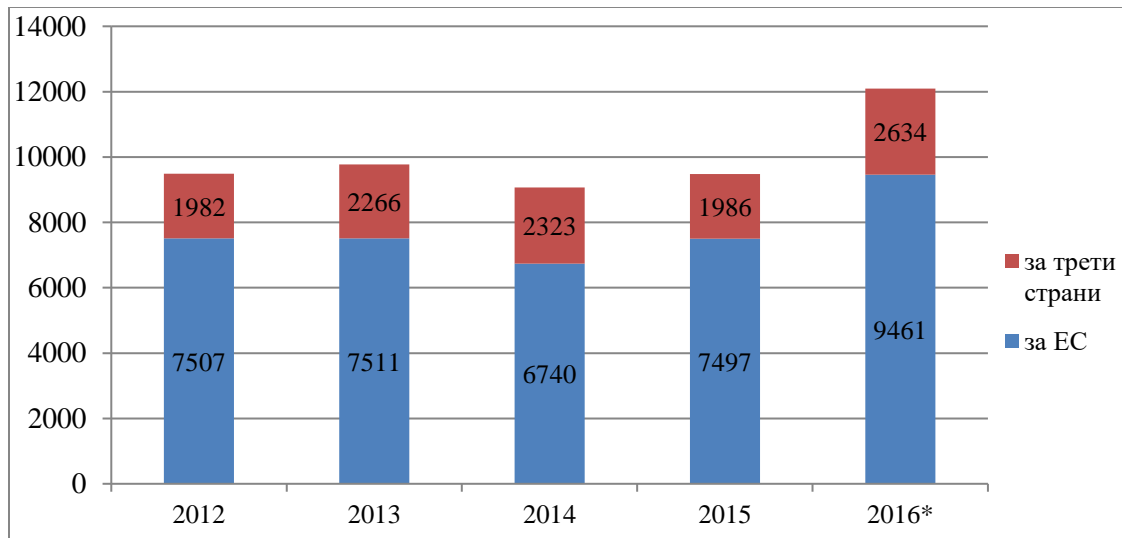
Общият внос на преработени рибни продукти през 2016 г. се увеличава с 24,2% на годишна база. В рамките на годината са внесени 3 060 тона готови храни и консерви от риби и хайвер и 1 778 тона консервирани ракообразни и мекотели, съответно с 9,5% и 61,5% повече в сравнение с 2015 г.

През периода януари – юни на 2017 г. са внесени общо 19 773 тона риба и рибни продукти – с около 24% повече в сравнение с първите шест месеца на 2016 г. Това включва 16 838 тона риба, филета, ракообразни, мекотели и др. водни организми и 2 935 тона преработени рибни продукти, съответно с 22,1% и 35,9% повече на годишна база.

По предварителни данни на НСИ, общият износ на риба, водни организми и рибни продукти през 2016 г. възлиза на 12 096 тона – с 27,6% над нивото от предходната година, което се обяснява с увеличението на аквакултурното производство на риба и други водни организми в страната, както и с реализирането на реекспорт на вносна риба. В сравнение с 2015 г., износът на риби и други водни организми нараства с 20,3%, до 7 110 тона, а този на преработени рибни продукти (готови храни и консерви от риба, в т.ч. хайвер, консервирани ракообразни и мекотели) – с 39,6%, до 4 985 тона (вж. Фигура 4.) (Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, (Аграрен доклад), 2017, стр. 209).

През 2016 г. износът на риба и рибни продукти за ЕС бележи ръст от 26,2% на годишна база и достига 9 461 тона, формирайки около 74% от общия износ на такива продукти. Най-внушителни са износите за Румъния – 4,8 хил. тона, Швеция – 2 хил. тона, Гърция – 1,5 хил. тона, Испания – 0,7 хил. тона и Белгия – 0,3 хил. тона.

Наблюдава се чувствително увеличение при износа на риба и рибни продукти за трети страни спрямо предходната 2015 г. – с около 33%, до 2 634 тона. Най-много количества се изпращат за Южна Корея – 1,2 хил. тона, Япония – 0,7 хил. тона, Сърбия – 0,4 хил. тона) и Китай – 0,2 хил. тона и др.

Фигура 4. Износ на риба, други водни организми и рибни продукти за ЕС и трети страни, тона

Източник: НСИ, *предварителни данни

Значителен ръст на годишна база се отчита при износа на мекотели (над два пъти), следван от този на пресните, охладени риби (с 66,1%) и на ракообразните (64,2%). Успоредно с това, съществено намаление се наблюдава при износа на сушени, осолени и пушени риби (с 48,8%) и на замразени риби, с изкл. на филета (с 39,5%), а по-слабо – при този на живи риби (с 4,4%) и на филета (с 1,2%).

През 2016 г. износът на мекотели заема водещо място в общия износ на риби, филета, ракообразни, мекотели (38%), възлизайки на 2 668 тона. Количествата са насочени основно за Гърция – 1 хил. тона, Южна Корея – 0,6 хил. тона, Испания – 0,4 хил. тона и Япония – 0,3 хил. тона.

Спрямо предходната година се наблюдава значително нарастване на износа на преработени рибни продукти – с около 40%, до 4 985 тона. Износът на готови храни и консерви от риби, хайвер и други бележи ръст от 55,6%, а този на консервираните ракообразни и мекотели – с 30%. Водещите дестинации за преработените рибни продукти и през 2016 г. остават Швеция – 1,9 хил. тона и Румъния – 1,4 хил. тона, следвани от Южна Корея – 0,5 хил. тона, Япония – 0,4 хил. тона и Гърция – 0,1 хил. тона.

През 2017 г. износът на риба и рибни продукти продължава да бележи ръст на увеличение. През първите шест месеца на годината са изнесени общо 8 128 тона риба и рибни продукти – с 46,6% повече в сравнение със същия период на 2016 г., като се наблюдава увеличение при всички видове продукти. Износът на риби, филета, ракообразни и мекотели и др. водни организми нараства със значителните 60% на годишна база, достигайки 5 359 тона, а този на преработени рибни продукти – с 26,6%, до 2 769 тона.

Според данните за първите шест месеца на 2017 г. може да се очаква, че износът на риба и рибни продукти да бъде в по-голяма степен над нивото от предходната година. Предпоставка за реализирането на по-голям износ са, както по-високите цени на външните пазари, така и очакваното увеличение на производството в рибовъдните стопанства.

3. Перспективи за развитие на сектора в България в контекста на Общата политика по рибарството на ЕС

Пълноправното членство на България в ЕС поставя страната пред нови възможности, но и пред нови предизвикателства с оглед необходимостта да се отговори на изискванията в областта на рибарството – провеждане на Общата политика по рибарството на ЕС в България и осъществяване на структурната политика посредством усвояването на средствата от Европейския фонд по рибарството (ЕФР) за България (http://iara.government.bg/?page_id=20).

Стратегическата цел на **Оперативна програма за развитие на сектор „Рибарство“ 2007–2013** е превръщането на рибарството в „конкурентоспособен, модерен и динамичен сектор, базиран на устойчиво развитие на рибарството и аквакултурата, както и подобряване качеството на живот в рибарските области“ (Оперативна програма за развитие на сектор „Рибарство“ (2007 – 2013), 2010, стр. 38). Финансовият ресурс на Програмата е 163,72 млн. лева, от които 122,79 млн. лева финансиране от Европейския фонд за рибарство (ЕФР) и 40,93 млн. лева национално съфинансиране. Изпълнителна агенция по рибарство и аквакултури (ИАРА) е Управляващ орган (УО) на ОПРСР 2007–2013.

Във връзка с приключването на програмния период 2007–2013 г. и предвид крайния срок за допустимост на разходите – 31.12.2015 г., през 2016 г. не са сключвани договори по ОПРСР. Изплатените средства за 2016 г. са в размер на 13 990 296,43 лева, а сертифицираните средства през годината са на стойност 13 716 560,02 лева. През 2016 г. по приоритетна ос 1 не са извършени плащания. Бюджетът по ос 1 е на стойност 10 278 230,88 лева (7 708 673,16 лева от ЕФР). За целия период на действие на ОПРСР по приоритетна ос 1 са подадени общо 122 проектни предложения. Общият брой на сключени договори е 104, от които 2 са анулирани.

През 2016 г. по Приоритетна ос 2 „Аквакултура, риболов във вътрешни водоеми, преработка и маркетинг на продукти от риболов и аквакултури“ извършените разплащания са на обща стойност 7 106 611,28 лева. Общият размер на публичните средства за Приоритетна ос 2 е 73 401 916,56 лева, от които 55 051 437,42 лева съфинансиране от ЕФР. Сертифицираните разходи към 31.12.2016 г. са на стойност 71 168 744,36 лева публични средства. Продукцията на аквакултури в България се превъзхожда от производството на риба, следвано от това на черна мида. Може да се каже, че представители на две семейства риби формират основно аквакултурната продукция през последните години и могат да се определят като традиционна аквакултура за нашата страна. От възникването на рибностопанската дейност в страната до сега най-видно остава производството на шаранови, следвано от това на пъстървови риби. Производството на дъгова пъстърва, толстолоб, шаран и черна морска мида продължава да преобладава и през 2016 г., което се дължи на реализираните проекти за изграждане на стопанства за съответните видове по ОПРСР.

По Мярка 2.1 „Производствени инвестиции в аквакултурата“ се подпомагат инвестиционни проекти за изграждане на нови стопанства за отглеждане и развъждане на аквакултури и разширяване 214 и/или модернизация на съществуващи стопанства, които допринасят за постигане на една или повече от специфичните цели на мярката. Общият бюджет по мярката 2.1 към 31.12.2016 г. е на

стойност 46 541 679,55 лева. По мярка 2.1 са подадени общо 192 проектни предложения. Общият брой на сключени договори достига 91, от които 34 са анулирани.

По мярка 2.6 „Инвестиции в преработка и маркетинг на продукти от риболов и аквакултура“ – се подпомагат проекти, свързани с подобряване условията и безопасността на труда; подобряване и мониторинг върху човешкото здраве и хигиенните условия или качеството на продуктите; производство на продукти с високо качество за запълване на пазарните ниши; намаляване на отрицателното въздействие върху околната среда; подобряване употребата на малко използвани видове, странични продукти и отпадъци; производство или маркетинг на нови продукти чрез прилагане на нови технологии за производство или разработване на иновационни производствени методи; маркетинг на продукти с произход основно от местни улови и аквакултура.

Помощта е насочена в две основни направления, а именно:

- ✓ за изграждане и модернизация на преработвателни предприятия;
- ✓ за изграждане и модернизация на пазарни структури.

Най-голям дял в рибо-преработката заемат замразените и дълбоко замразени продукти. Общият бюджет по мярка 2.6 е на стойност 15 122 309,44 лева. По мярка 2.6 са подадени общо 23 проектни предложения. Общият брой на сключени договори достига 20, като три от тях са анулирани.

Мярка 2.7. „Схема за финансов инженеринг“ се приложи успешно до крайния срок на допустимост на разходите за програмен период 2007–2013 г., 31.12.2015 г.

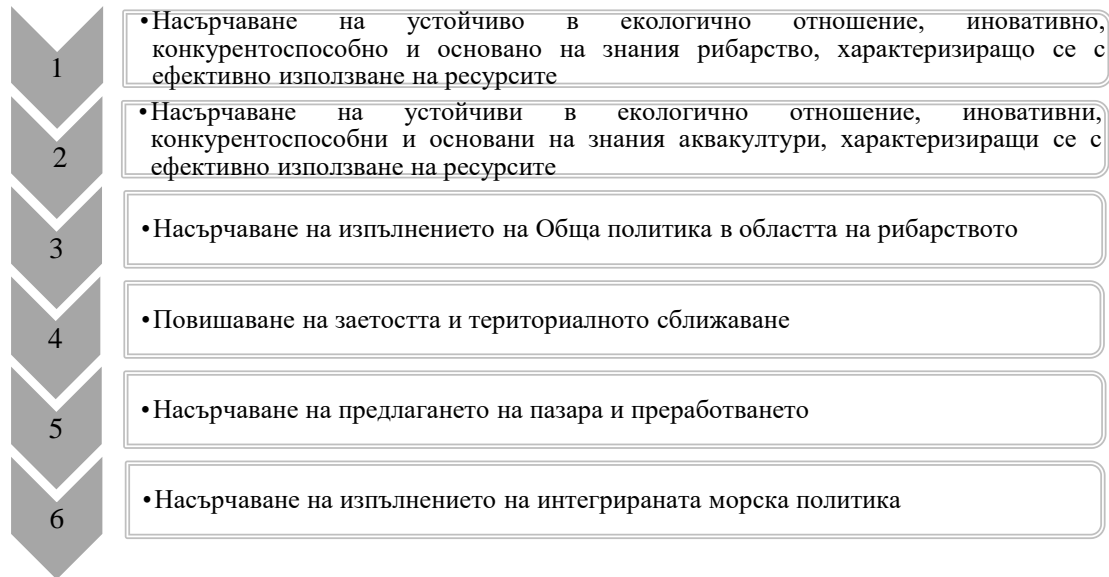
Приоритетна ос 3 „Мерки от общ интерес“ е насочена към модернизиране на рибарски пристанища, места за разтоварване на уловите, подпомагане организацията на сектора, насърчаване професионалните умения и иновациите в сектор „Рибарство“, осигуряване устойчивост по отношение на естествените ресурси, разпространяване на ноу-хау, свързано със сектора, и промоция на продуктите от риболов и аквакултура.

С Решение на Европейската Комисия през 2015 г. е одобрена официално Програмата за морско дело и рибарство 2014–2020 г. (ПМДР). Общият финансов ресурс на ПМДР е в размер на 222 071 249,18 лева, от които 172 243 341,31 лева от Европейски фонд за морско дело и рибарство и 49 827 907,87 лева от бюджета на Р България.

Дирекция „Морско дело и рибарство“ на МЗХГ е определена да изпълнява функциите на Управляващ орган (УО) на Програмата за морско дело и рибарство, финансирана от Европейския фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР), а функциите на междинно звено за ПМДР се изпълнява от ДФ „Земеделие“ – Разплащателна агенция.

Общата цел на подкрепата, предоставяна от ПМДР е *постигането на динамично, устойчиво и конкурентоспособно развитие на рибарството и аквакултурата за периода 2014–2020 г.*

Програмата допринася за постигане на определените **шест приоритета** за рибарството и аквакултурите на ЕФМДР (вж. Фигура 5.) (Програма за морско дело и рибарство 2014-2020, 2015, стр. 49):

Фигура 5. Приоритети за рибарство и аквакултури на Европейския фонд за морско дело и рибарство

Програмата за морско дело и рибарство ще подпомага инвестиции, целящи: повишаване на енергийната ефективност; опазването на природата и качеството на разтоварваните на сушата продукти; подобряване безопасността и условията на труд. Дава се възможност и за диверсификация на доходите на стопанствата, чрез развиване на допълнителни дейности, като повишаване на знанията в областта на аквакултурите и опазването на околната среда.

Основната цел на България по ЕФМДР за аквакултурите е да подобри икономическата жизнеспособност на предприятията, да гарантира безопасността на храните и благосъстоянието, да проучи сравнителните предимства на българските аквакултури и да подобри съответната законодателна рамка.

Политиката в областта на рибарството има за цел създаване на условия за устойчиво развитие на риболова и аквакултурите. Тя включва комплекс от мерки и действия за насърчаване на устойчиво, иновативно, конкурентоспособно и основано на знания рибарство и аквакултури, характеризиращо се с ефективно използване на ресурсите. Прилагането на общата политика в областта на рибарството (ОПОР) съдейства за опазване на природната среда, съхранява биологичното разнообразие във водните екосистеми в България, подпомага възстановяването и поддържането на оптимални запаси на ценни видове риба в естествените водоеми (Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, (Аграрен доклад), 2017, стр. 222).

През 2016 г. дирекция „Обща политика в областта на рибарството“ на МЗХГ предприема редица действия за постигане на устойчиво развитие на сектор „Рибарство“, както и за въвеждане на мерки за опазване и възстановяване на рибните ресурси.

ОПОР има за цел да се гарантира, че риболовът и аквакултурата са устойчиви от екологична, икономическа и социална гледна точка и че осигуряват на гражданите на ЕС здравословна храна. Чрез нея трябва да се насърчава динамичността в

риболовната промишленост и да се осигури справедлив стандарт на живот за риболовните общности (<http://www.mzh.government.bg>).

Освен това ОПОР следва да включва правила, които целят да се осигури проследимост, сигурност и качество на продуктите, които се предлагат на пазара в Съюза, и следва да допринесе за увеличаване на производителността, за достоен стандарт на живот в сектора на рибарството, включително за малките по мащаб риболовни стопанства, и за стабилност на пазарите, и следва да осигури продоволственото снабдяване, както и че доставяните продукти достигат до потребителите на разумни цени. ОПОР следва да допринася за стратегията „Европа 2020“ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж и да съдейства за постигане на целите на тази стратегия (Регламент (ЕС) № 1380/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 11.12.2013 година относно общата политика в областта на рибарството, стр. 1) .

През 2016 г. са въведени временни забрани за риболов в естествени и изкуствени водни обекти на територията на цялата страна с цел опазване на популациите от риба и други водни организми. За срок от пет години, считано от 01.01.2016 г. е удължена забраната на улов, пренасяне, превозване и продажба на есетрови видове риби и продукти от тях, уловени в българската акватория на р. Дунав и Черно море.

Разработените редица нормативни актове, като Закон за изменение и допълнение на Закона за рибарството и аквакултурите (ЗРА), Наредба № 18 от 4.11.2016 г. за съдържанието на технологичното описание и технологичната схема на производство на аквакултури, Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 37 от 2008 г. за ползването на язовирите държавна собственост, в рибностопанско отношение и правилата за извършване на стопански, любителски риболов и аквакултури в обектите – държавна собственост по чл. 3, ал. 1 от ЗРА и др.) имат за цел да подпомагат ефективното прилагане на европейското и националното законодателство за сектор „Рибарство“.

Основната задача на проведеното през месец октомври 2016 г. заседание на Консултативния съвет по рибарство, е да бъдат идентифицирани съществуващите проблеми в сектора, за да се изготвят необходимите препоръки и предложения за навременни и обосновани решения.

Заключение:

Въз основа на направеното проучване относно актуалното състояние, възможностите и тенденциите за развитие на сектор „Рибарство и аквакултура“ могат да се направят следните **обобщения и изводи:**

Първо: Сектор „Рибарство“ предоставя възможност за създаване на нови икономически ниши като заетост, по-ефективно използване на местните ресурси, внедряване на съвременни инвестиции в производството, което го прави да заема значимо място в устойчивото развитие с цел осигуряване на висок жизнен стандарт.

Второ: Българският подсектор „Аквакултура“ притежава безспорни предимства като наличие на потенциал за развитие на производства на аквакултури

в сладки и морски води и естествени ресурси в комбинация с ниска цена на труда и пазарни възможности.

Трето: През последните години общият улов в река Дунав е в сравнително малки количества, което се дължина на по-ниската степен на размножаване на различните видове риба.

Четвърто: Уловът на риба и други водни организми в Черно море се отличава с липса на иновации, стари производствени инсталации, неудовлетворена пристанищна инфраструктура, както и в недостатъчна степен използване на новите технологии. Налице е неголямо видово разнообразие и изхабяване на рибните запаси, които водят до ограничаване на уловите, понижаване на доходите и загуба на работни места в рибарските области. Въпреки, че на ниво ЕС секторът се отличава с висок стандарт на иновативност, разполага с модерно оборудване, квалифицирани специалисти, както и със значима нормативна база за опазване на околната среда и здравето.

Пето: Прилагането на високи норми може да доведе до подобряване имиджа на сектор аквакултура и до улесняване на неговия достъп до пазарите. Традиционните за България видове водни организми (дъгова пъстърва, шаран, растителноядни видове риби) ще продължават да имат съществено значение. Обогатяването на видовото разнообразие на аквапродуктите може да стане чрез разработването и внедряването на ефективни технологии за производство на местни деликатесни видове като европейски сом, щука, бяла риба, костур, лин, есетрови видове, речни раци, морски видове риби. Чрез модернизиране на производствените технологии и въвеждане на съвременни методи на селекция, размножаване и отглеждане увеличаването на относителния им дял в общия обем на произвежданите аквапродукти е постижимо.

Цитирана литература

1. Годишен доклад за състоянието и развитието на земеделието, (Аграрен доклад). (2017).
2. Доклад систематизиране на данни за сектор „Рибарство“. (2015).
3. Динков, М. (2014). Инвестиране в аквакултури - особености и тенденции.
4. Закон за рибарството и аквакултурите. (2001).
5. Многогодишен национален стратегически план за аквакултурите в Република България (2014-2020). (2014). София.
6. Оперативна програма за развитие на сектор „Рибарство“ (2007 – 2013). (2010). София.
7. Практически наръчник. Малка ферма за аквакултура. Как да започнем дейност в сектор дребномащабен риболов. (2017). Шумен.
8. Програма за морско дело и рибарство 2014-2020. (2015).
9. Регламент (ЕС) № 1380/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 11.12.2013 година относно общата политика в областта на рибарството. (н.д.).
10. http://iara.government.bg/?page_id=20. (н.д.).
11. <http://www.mzh.government.bg>. (н.д.).